

Janusz Kosicki, Małgorzata Kosicka

Bezrobocie w Polsce : perspektywy zmiany sytuacji na rynku pracy po integracji z Unią Europejską

Acta Scientifica Academiae Ostroviensis nr 14, 5-23

2003

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JANUSZ KOSICKI, MAŁGORZATA KOSICKA

BEZROBOCIE W POLSCE – PERSPEKTYWY ZMIANY SYTUACJI NA RYNKU PRACY PO INTEGRACJI Z UNIĄ EUROPEJSKĄ

WSTĘP

Bezrobocie towarzyszy gospodarce rynkowej praktycznie we wszystkich krajach i w tym sensie jest powszechnym zjawiskiem. Wskaźniki i struktura bezrobocia są wszędzie obserwowane i analizowane, zwłaszcza kiedy ono zaczyna osiągać poziom uznany za wysoki i niebezpieczny dla gospodarki i społeczeństwa. Przyjmuje się, że 10% bezrobocie stanowi już poważny problem ekonomiczny, społeczny i polityczny.

Bezrobocie jako problem społeczny pojawiło się w Polsce w latach 1989-1990. Wcześniej statystyki państwowe i badania empiryczne nie wskazywały na zagrożenia bezrobociem, ani w społeczeństwie, ani w sferze świadomości społecznej. W jedenastoletniej transformacji polskiej gospodarki, wzrosło ono prawie trzykrotnie z 1126,1 tys. (wg stanu na 31 grudnia 1990) do 3115,1 tys. – (stan na 31 grudnia 2001). Stopa bezrobocia wzrosła w tym okresie z 6,5% do 17,4%. W pięciu województwach w 2001 roku przekroczyła 20%, a w województwie warmińsko-mazurskim wyniosła aż 28,7%.

Współcześnie bezrobocie w Polsce stanowi doniosły problem, głównie ze względu na swoje następstwa. Konsekwencje bezrobocia są bowiem dotkliwe nie tylko dla samych bezrobotnych oraz ich rodzin, ale także dla społeczeństwa. Chodzi tu o duże koszty świadczeń socjalnych, podwyższone podatki dla osób pracujących, poczucie zagrożenia utratą pracy, doświadczane przez aktualnie zatrudnionych. Brak perspektyw i szans na przyszłość, pozbawienie celów życiowych, jak również brak dochodów wpływają na demoralizację społeczeństwa, w tym głównie ludzi młodych. Widocznym i odczuwalnym następstwem tego stanu jest między innymi wzrost zachowań patologicznych, szczególnie alkoholizmu, rozbojów i kradzieży, a także uleganie sugestiom grup przestępczych.

Skutki bezrobocia (zwłaszcza długotrwałego) dla osób bezpośrednio nim dotkniętych to obniżenie standardu życia, a nawet ubóstwo, problemy z zagospodarowaniem wolnego czasu. Towarzyszy temu dyskomfort psychiczny, polegający na poczuciu zbędności i bezsilności, a czasem bez nadziei. Wśród bezrobotnych występuje ograniczenie lub zaniechanie uczestnictwa w życiu politycznym, kulturalnym i w życiu społeczności

lokalnej. Człowiek bezrobotny wyłącza się ze społeczeństwa, czuje się gorszy od innych i niekiedy właśnie tak jest postrzegany przez otoczenie. Szczególnie dotyczy to mężczyzn, którzy odczuwają utratę autorytetu.

Bezrobocie wpływa też na destabilizację życia rodzinnego, zagraża egzystencji materialnej osoby niepracującej oraz rodziny, zmusza do zmiany przyzwyczajeń konsumpcyjnych.

Grupą szczególnie dotkniętą bezrobociem w Polsce są obecnie ludzie młodzi. W 2001 roku w przedziałach wiekowych 15-19 lat bezrobocie wynosiło 41,8%, 20-24 lata – 32,4% i 25-29 lat – 16,9%. Bez względu na typ szkoły, jaką kończyli absolwenci, bezrobocie oznacza dla nich zawieszenie w próżni społecznej, odsunięcie w niewiadomą przyszłość społecznej dojrzałości. Ludzie młodzi coraz częściej chcą podnosić swój poziom edukacji i kwalifikacji. W ostatnich latach trzy i półkrotnie wzrosła liczba studentów w Polsce z 403 824 w roku 1990/1991 do 1 431 871 w roku 1999/2000. Młodzież korzysta z różnych kursów i szkoleń, z dostępu do internetu, próbuje dorywczej pracy za granicą.

Aktualnie bardzo ważnym problemem jest poprawa sytuacji na rynku pracy w Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem problemów ludzi młodych. Dla grup obecnie bezrobotnych młodych ludzi, pomocą, obok wysiłków państwa czynionych w ostatnich latach, spodziewanego wzrostu PKB w 2003 roku i poprawy sytuacji gospodarczej, wzrostu nowych miejsc pracy w kraju, nadzieję stanowi integracja Polski z Unią Europejską. Przewiduje się, że po otwarciu granic zwiększy się możliwość łatwiejszego przemieszczania się między krajami i zatrudnienia za granicą. Po integracji ze strukturami unijnymi Polska ma otrzymywać więcej finansowej pomocy zagranicznej i w rozliczeniach ekonomicznych ma stać się beneficjentem netto w przewidywanej współpracy i wymianie gospodarczej.

Nie udało się Polsce być drugą Japonią, jak zapowiadano w latach 80. i 90. XX wieku. Tym razem jednak korzystanie z doświadczeń Unii Europejskiej i integracja z nią powinny wpłynąć na poprawę sytuacji gospodarczej i społecznej kraju. O korzyściach integracji z UE przekonało się w praktyce wiele państw poprzednio słabo rozwiniętych gospodarczo, np.: Hiszpania, Irlandia, Portugalia, które w ostatnich latach osiągnęły znaczny postęp w rozwoju.

POZIOM BEZROBOCIA W POLSCE I W UNII EUROPEJSKIEJ

Bezrobocie jest jednym z najpoważniejszych problemów, które w ostatnich latach bardzo silnie dotknęło Polskę i Polaków. Państwo, poprzez szereg działań, stara się rozwiązać ten problem, lecz napotyka na bariery, których w krótkim czasie rozwiązać się nie da.

Termin bezrobocie nie jest kategorią łatwą do zdefiniowania, ponieważ granica między pełnym zatrudnieniem a bezrobociem jest dość płynna i trudna do uchwycenia.

W ustawodawstwie polskim, w okresie po drugiej wojnie światowej, osobę bezrobotną określono po raz pierwszy w ustawie o zatrudnieniu z dnia 29.12.1989 (Dz.U. Nr 75, poz. 446). Ustawa miała jednak wiele nieprecyzyjnych sformułowań. Wady zostały skorygowane w znowelizowanej ustawie o zatrudnieniu z 16.10.1991. Obecnie obowiązującą ustawą z późniejszymi zmianami jest ustawa o zatrudnieniu i przeciwdziałaniu bezrobociu z dnia 14.12.1994 (Dz.U. Nr 25, poz. 128). Zawiera ona informacje, dotyczące w szczególności:

- kogo uważa się w świetle prawa za bezrobotnego;
- zasady świadczeń łagodzących skutki bezrobocia;
- zasady pośrednictwa pracy i poradnictwa zawodowego.

Zadania określone w ustawie realizuje Ministerstwo Pracy i Polityki Socjalnej przy pomocy krajowego, wojewódzkich i powiatowych urzędów pracy. W świetle ustawy (Art. 2) bezrobotnym jest osoba, która:

- nie jest zatrudniona i nie wykonuje pracy zarobkowej;
- jest zdolna i gotowa do podjęcia pracy w pełnym wymiarze czasu pracy;
- ukończyła 18 lat (z wyjątkiem młodocianych absolwentów);
- nie uczy się w szkole w systemie dziennym;
- jest zarejestrowana w rejonowym urzędzie pracy;
- kobieta, która nie ukończyła 60 lat, a mężczyzna 65 lat;
- nie nabyła prawa do emerytury lub renty z tytułu niezdolności do pracy;
- nie jest właścicielem lub posiadaczem nieruchomości rolnej o powierzchni użytków rolnych powyżej 2 ha przeliczeniowych;
- jest osobą niepełnosprawną, której stan zdrowia pozwala na podjęcie zatrudnienia co najmniej w połowie wymiaru czasu pracy;
- nie jest osobą tymczasowo aresztowaną lub nie odbywa kary pozbawienia wolności.

Według ostatnio przyjmowanej definicji, do bezrobotnych zalicza się osoby w wieku produkcyjnym (jako granicę wieku produkcyjnego przyjmuje się dla kobiet 18-59 lat i dla mężczyzn 18-64 lata), które są zdolne i gotowe do podjęcia pracy na typowych warunkach, występujących w gospodarce oraz pozostają bez pracy, pomimo podjęcia poszukiwań pracy (Art.2, Dz.U. Nr 6 z. 2001 – O zatrudnieniu i przeciwdziałaniu bezrobociu).

W zależności od przyczyn i czasu trwania bezrobocia wyróżnia się najczęściej pięć jego typów:

1. cykliczne (koniunkturalne);
2. frykcyjne (płynne);
3. strukturalne;
4. technologiczne;
5. sezonowe.

Bezrobocie cykliczne ma charakter makroekonomiczny. Dotyka całą gospodarkę narodową - ludzi o różnych zawodach i różne regiony kraju. Występuje wówczas, gdy popyt globalny spada, zmniejsza się produkcja, pojawia się recesja gospodarcza, która pociąga za sobą spadek na siłę roboczą. Jeśli koniunktura się poprawia, zatrudnienie rzeczywiście rośnie, a więc bezrobocie cykliczne się zmniejsza.

Bezrobocie frykcyjne jest rezultatem ruchu zatrudnionych na rynku pracy. Powstaje w związku z powolnością przystosowań struktury podaży siły roboczej i struktury popytu na siłę roboczą na niedoskonale funkcjonującym rynku pracy (konieczność przekwalifikowania, zmiana miejsca zamieszkania, formalności związane z zatrudnieniem). Bezrobocie frykcyjne nie jest stałą wielkością. Zależy ono od szybkości docierania informacji o rynku pracy do zainteresowanych. Istotne znaczenie w zmniejszeniu tego typu bezrobocia może odgrywać: rozwój sieci urzędów pracy i usprawnienie przepływu informacji.

Bezrobocie strukturalne wynika z rozbieżności struktury popytu na pracę i struktury jej podaży, z punktu widzenia wymaganych kwalifikacji zawodowych oraz w aspekcie regionalnym. Źródłem tego typu bezrobocia jest upadek niektórych branż, czy gałęzi (np. górnictwa węglowego, hutnictwa). Bezrobocie strukturalne może wynikać też z ogólnego niedorozwoju gospodarczego i możliwości stworzenia niezbędnych miejsc pracy dla wszystkich chętnych i zdolnych do jej podjęcia.

Bezrobocie technologiczne jest wynikiem postępu technicznego, mechanizacji i automatyzacji w procesie produkcji dóbr i usług, które powodują stosowanie bardziej oszczędnych technik wytwarzania (np. roboty zastępujące ludzi).

Bezrobocie sezonowe związane jest z brakiem pracy w określonych porach roku. Przykładem mogą być niektóre usługi turystyczne, budownictwo, prace polowe. W sezonach tzw. martwych, rynek nie oferuje miejsc pracy.

Wszystkie wymienione typy bezrobocia występują w Polsce. Wymagają one odmienniej polityki rządu zmierzającej do jego ograniczenia.

Bezrobocie na większą skalę zaczęło występować w Polsce w okresie transformacji systemowej, rozpoczętej w 1989 roku.

W przedziale czasowym 1992-2000 bezrobocie w Polsce kształtowało się na wysokim poziomie (tabela 1). Najwyższy poziom bezrobocia wystąpił w 1993 i 2000 roku. Zmniejszenie bezrobocia nastąpiło w latach 1994-1997, a rok 1997 charakteryzował się najniższym poziomem bezrobocia w okresie transformacji.

Tabela 1: Struktura bezrobocia w Polsce w latach 1992-2000

Wyszczególnienie	Lata								
	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
	w tysiącach								
Ogółem:	2394	2595	2375	2233	1961	1737	1827	2141	2703
Mężczyźni	1172	1276	1135	1110	911	802	863	1086	1211
Kobiety	1221	1319	1240	1122	1050	935	964	1055	1492
Miasto	1686	1751	1542	1432	1254	1126	1182	1378	1824
Wieś	708	844	834	800	707	611	645	763	936

Źródło: Lata 1992; 1993 – Rocznik Statystyczny Pracy 1995, GUS, Warszawa.

Lata 1994; 1995; 1996 - Rocznik Statystyczny Pracy 1997, GUS, Warszawa.

Lata 1997; 1998; 1999; 2000 - Rocznik Statystyczny Pracy 1999-2000, GUS, Warszawa.

Rok 1999 - Monitoring rynku pracy, GUS, Warszawa.

Zmniejszenie bezrobocia było tylko przejściowe. W tym czasie rósł produkt krajowy brutto (PKB) i zatrudnienie, chociaż to ostatnie zdecydowanie wolniej. Pogarszająca się sytuacja gospodarcza kraju od 1998 roku przyspieszyła ponownie wzrost bezrobocia. W latach 2000-2001 wzrost bezrobocia był gwałtowny.

Podstawowym miernikiem służącym do badania natężenia bezrobocia jest wskaźnik określany mianem stopy bezrobocia, który oznacza procentowy udział bezrobotnych w ogólnej liczbie osób aktywnych zawodowo. W Polsce stopa bezrobocia zaczęła wzrastać z 6,1% w 1989, 6,5% w 1990, 12,2% w 1991, 14,3% w 1992 do 16,4% w 1993 roku.

Po dziesięciu latach transformacji w 2000 roku stopa bezrobocia osiągnęła poziom 15,1%, a w 2001 roku - 17,4%. Polska znalazła się wśród krajów europejskich o najwyższym poziomie bezrobocia.

Sytuacja na rynku pracy w Polsce stała się bardzo poważna. Nasuwa się pytanie o przyczyny takiego stanu rzeczy.

Transformacja systemowa zapoczątkowała nie tylko wyzwania gospodarcze, ale również społeczne, które charakteryzowały się zarówno pozytywnymi, jak i negatywnymi skutkami.

Negatywnym zjawiskiem, towarzyszącym procesowi transformacji było obniżanie się krajowej produkcji przemysłowej, której spadek w początkowym okresie wdrażania programu reform wyniósł około 25%. W niektórych gałęziach spadek ten przekraczał łącznie 50%. Dopiero w trzecim roku przeobrażeń społeczno-gospodarczych zaznaczyła się niewielka poprawa w postaci wzrostu produkcji przemysłowej i produktu krajowego brutto. Spadek produkcji całkowicie przekształcił rynek pracy. W miejsce stałego niedoboru siły roboczej pojawiła się niedostateczna liczba miejsc pracy, jako wynik likwidacji stanowisk, a także całych zakładów i przedsiębiorstw.

Wzrostowi bezrobocia w Polsce sprzyjały:

1. recesja towarzysząca transformacji, otwarcie gospodarki, szybkie powiązanie jej z rynkiem światowym, zmiany w strukturze geograficznej obrotów handlowych;
2. usuwanie nadmiernego zatrudnienia w firmach funkcjonujących według starych, nierynkowych reguł.

Na pogorszenie sytuacji na rynku pracy wpłynęła również szeroko wprowadzana prywatyzacja podmiotów gospodarki narodowej, rozpoczęta w 1990 roku. W okresie 1990-1992 nastąpiła szybka prywatyzacja przedsiębiorstw, likwidacja PGR i redukcja zatrudnienia.

Przemiany, zachodzące na rynku pracy w okresie lat dziewięćdziesiątych, wiązały się z zatrudnieniem w sektorach własności. W sektorze publicznym liczba pracujących zmniejszyła się o 4,2 mln, w sektorze prywatnym odnotowano natomiast wzrost zatrudnienia o około 3,5 mln osób (tabela 2).

Transformacja własnościowa spowodowała powstanie dwóch rynków pracy o odmiennych wzorcach popytu na pracę. Sektor prywatny czerpał pracowników głównie z bezrobocia krótkookresowego i długookresowego oraz z trudnych rynków pracy (młódzież, nisko kwalifikowani). Sektor publiczny, redukując swoje zatrudnienie, zwiększał skalę bezrobocia długookresowego oraz utrzymywał różnice w stopach bezrobocia na poszczególnych rynkach.

Odnotowany spadek liczby zatrudnionych w okresie transformacji w sektorze publicznym dotyczył większości działów gospodarki. Szczególnie odczuwany był w przemyśle, rolnictwie oraz budownictwie. Działami, w których w latach dziewięćdziesiątych zatrudniano nowych pracowników były głównie: handel, hotele i restauracje, instytucje zajmujące się pośrednictwem finansowym, a także obsługą nieruchomości i firm.

Bezrobocie w Polsce dotknęło głównie ludzi młodych, osób legitymujących się niższym poziomem wykształcenia oraz niskimi kwalifika-

cjami zawodowymi. Spowodowało to powstanie nowej warstwy ubogich, a znaczną część społeczeństwa doprowadziło do utraty bezpieczeństwa socjalnego. Z jednej strony bezrobocie spowodowało ograniczenie dochodów państwa, z drugiej zaś wzrost wydatków na świadczenia społeczne.

Tabela 2: Pracujący, według sektora własności, w latach 1990-2000

Wyszczególnienie	Lata						
	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000
	w tysiącach						
Ogółem	16484,7	15485,7	15841,9	16294,5	16294,5	15691,7	15159,2
Sektor publiczny:	8582,7	5979,7	5767,0	5426,4	5017,3	4338,8	3988,5
- własność państwowa	8582,7	4996,6	4219,0	3904,8	3583,3	2618,5	2216,3
- własność komunalna	-	887,5	1235,6	1283,5	1263,2	1485,9	1592,7
Sektor prywatny:	7902,0	9506,0	10074,9	10868,0	11249,8	11352,9	11170,7
- własność krajowa	7734,6	8891,0	9354,2	9853,9	10036,7	10096,3	9979,8
- własność zagraniczna	167,4	269,4	337,7	399,7	484,2	566,8	602,2

Zródło: Lata 1990; 1995; 1996; 1997; 1998 – Rocznik Statystyczny Pracy 1999, GUS, Warszawa.

Rok 1999 – Rocznik Statystyczny 2000, GUS, Warszawa.

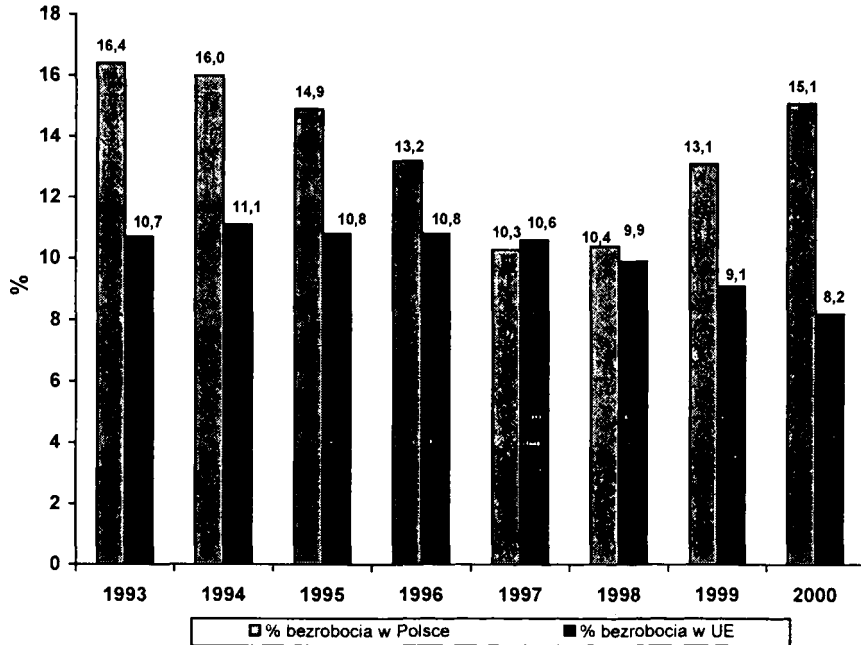
Rok 2000 – Rocznik Statystyczny 2001, GUS, Warszawa.

Bezrobocie stało się jednym z najdotkliwiej odczuwalnych skutków transformacji ustrojowej i gospodarczej, jaka dokonuje się w Polsce po 1989 roku. Podczas wprowadzania w Polsce systemu gospodarki wolno-rynkowej spodziewano pojawienia się bezrobocia, jednak jego rzeczywista skala okazała się większa niż zakładano, a jego zasięg i struktura spowodowały, że bezrobocie stało się zjawiskiem o głębokich konsekwencjach społecznych i gospodarczych.

Porównując poziom stopy bezrobocia w Polsce z krajami Unii Europejskiej można stwierdzić, że w naszym kraju kształtowało się ono na zdecydowanie wyższym poziomie (wykres 1). Jak ilustruje wykres, stopa bezrobocia w badanym okresie 1993-2000 w Polsce, z wyjątkiem lat 1994-1997, wzrastała. Inną tendencję – spadkową – zaobserwowano w piętnastu krajach należących do Unii. W 1994 roku poziom bezrobocia wyniósł – 11,1%, w 1999 roku – 9,1%, a w 2000 roku – 8,2%. Najwyższy spadek bezrobocia w latach dziewięćdziesiątych nastąpił w Hiszpanii z 24,1% w 1994 roku do 14,1% w 2000 roku. Obok Hiszpanii, w 2000 roku najwyższe bezrobocie wśród krajów Unii Europejskiej odnotowano w Grecji

(11,1%) i we Włoszech (10,5%). Do krajów o najniższym poziomie bezrobocia należał Luksemburg (2,4%), Holandia (3,0%) oraz Austria (3,7%). W największych krajach europejskich, takich jak Niemcy, Francja i Wielka Brytania stopy bezrobocia wyniosły odpowiednio: 7,9%, 9,5% i 5,5%.

Wykres 1: Stopa bezrobocia w Polsce i w Unii Europejskiej, w latach 1993-2000 (%).

Źródło: Opracowanie na podstawie: The social situation in the European Union 2002, European Commission, Eurostat Yearbook, 2002 i Roczników Statystycznych 1994-2001.

BEZROBOCIE LOKALNE W WOJEWÓDZTWIE ŚWIĘTOKRZYSKIM – STUDIUM PRZYPADKU

Województwo świętokrzyskie wybrano do badań w sposób celowy ze względu na następujące przesłanki:

- Województwo świętokrzyskie - jedno z najmniejszych w Polsce i najsłabszych ekonomicznie przeżywa obecnie duże trudności. W przeszłości charakteryzowało się silnym przemysłem stalowym, maszynowym i budowlanym, a współcześnie, po transformacji gospodarczej, charakteryzuje się wysokim bezrobociem. W 1999 roku stopa bezrobocia wynosiła 15,1%, w 2000 roku – 16,6%, a w 2001 – 18,3% (tabela 3). Najbardziej dotknięte bezrobociem są powiaty, które w przeszłości charakteryzowały się wysokim uprzemysłowieniem, np. powiat skarżyski (stopa bezrobocia - 26,8%), starachowicki (25,9%), ostrowiecki (25,8%);
- W dużych zakładach przemysłowych województwa dokonuje się proces przekształceń. Zmieniają się formy własności, organizacja i sposób zarządzania.

Ostrowiec Świętokrzyski charakteryzuje się ponad 400-letnią udokumentowaną historią. Jest drugim po Kielcach pod względem obszaru i liczby ludności miastem województwa świętokrzyskiego. W 1999 roku Ostrowiec liczył 79047 mieszkańców.

Tabela 3: Bezrobotni zarejestrowani w województwie świętokrzyskim (2000-2001)

Powiat	Bezrobotni zarejestrowani			Stopa bezrobocia w % (wskaźnik liczby bezrobotnych do liczby czynnych zawodowo)		
	koniec roku 2000	koniec roku 2001	wzrost	koniec roku 2000	koniec roku 2001	wzrost
WOJEWÓDZTWO	118469	131129	12660	16,6	18,3	1,7
Buski	4600	4904	304	9,6	10,3	0,7
Jędrzejowski	6531	7410	879	12,7	14,3	1,6
Kazimierski	1878	2133	255	8,1	9,1	1,0
Kielce, z tego	33947	38489	4542	-	-	-
- powiat ziemski	19515	21868	2352	19,1	21,1	2,0
- powiat grodzki	14432	16621	2189	13,0	15,0	2,0
Konecki	11882	12847	965	24,0	25,7	1,7
Opatowski	5094	5495	401	13,3	14,4	1,1
Ostrowiecki	12384	14136	1932	22,7	25,8	3,1
Pińczowski	2927	3335	408	10,9	12,3	1,4

Sandomierski	6723	7034	311	13,7	14,4	0,7
Skarżyski	8671	9849	1178	23,9	26,8	2,9
Starachowicki	11809	12120	311	25,0	25,9	0,9
Staszowski	6978	7439	461	15,2	16,2	1,0
Włoszczowski	5045	5758	713	17,3	19,4	2,1

Zródło: Analiza i ocena sytuacji na rynku pracy w województwie świętokrzyskim w 2001 roku, WUP, Kielce, marzec 2002.

Miasto to posiada duże tradycje przemysłowe, szczególnie w rozwoju przemysłu hutniczego. Założone w 1895 roku Zakłady Ostrowieckie zatrudniały w końcu XIX wieku około 3 500 pracowników. Liczba zatrudnionych w Zakładach Ostrowieckich, w okresie pięćdziesięciolecia 1911-1981 (tabela 4) zależała od koniunktury gospodarczej, zniszczeń wojennych, zadań produkcyjnych. Przed pierwszą wojną światową w związku z napięciami politycznymi, wzrastało zapotrzebowanie na wyroby żelazne. Zaczęła się zwiększać produkcja i zatrudnienie. W okresie pierwszej wojny światowej Zakłady Ostrowieckie i należąca do nich Huta zostały niemal całkowicie zniszczone.

W latach 1922-1928 zaistniały nowe warunki dla rozwoju przemysłu. Ostrowiec znalazł się w strefie lokalizacyjnej tzw. trójkąta zbrojeniowego. Zatrudnienie w Zakładach Ostrowieckich wzrosło z 2 280 osób w 1922 roku do 5 100 osób w 1928 roku.

Na przełomie lat 1929-1930, podobnie jak cała Polska, przemysł ostrowiecki wszedł w fazę kryzysu. Od 1933 roku zakłady Ostrowieckie wkroczyły w okres powolnego ożywienia, a od 1935 roku w fazę rosnącej prosperity. Ostrowiec znalazł się w korzystnej sytuacji po decyzji utworzenia Centralnego Okręgu Przemysłowego. Liczba zatrudnionych w ZO wzrosła z 3 671 osób w 1935 roku do 6 892 osób w 1939 roku.

Tabela 4: Zatrudnieni w Hutniczych Zakładach Ostrowieckich w latach 1911-1981

Okres przed I wojną światową		Okres międzywojenny		Okres PRL	
Rok	Liczba zatrudnionych	Rok	Liczba zatrudnionych	Rok	Liczba zatrudnionych
1911	2400	1922	2280	1945	3000
1912	2530	1928	5100	1950	7279
1913	3200	1935	3671	1964	9000
1914	3890	1939	6892	1981	17585

Zródło: Ostrowiec Świętokrzyski - monografia historyczna miasta. Wydawnictwo Muzeum Historyczno- Archeologiczne w Ostrowcu Świętokrzyskim, 1997.

Podczas drugiej wojny światowej nastąpiły zniszczenia niektórych wydziałów Zakładów Ostrowieckich. Okupant niemiecki, uciekając, wy-

wiózł większą część maszyn, urządzeń, narzędzi, zniszczył sieć przesyłową prądu i gazu.

Powojenna odbudowa Huty ze zniszczeń wojennych, późniejsza modernizacja i rozbudowa w okresie 1945-81, przyczyniły się do liczbowego wzrostu załogi. W lutym 1945 roku Huta Ostrowiec zatrudniała zaledwie 542 osoby, w końcu tego roku już 3 000, a na koniec 1950 roku załoga przedsiębiorstwa liczyła 7 279 osób.

Znaczny wzrost zatrudnienia załogi do 9 000 osób nastąpił w 1964 roku. Związane to było z oddaniem do eksploatacji nowej odlewni i wydziału maszyn hutniczych.

Lata 70. wraz z oddawaniem do produkcji nowoczesnych obiektów zakładu metalurgicznego, takich jak: 140 tonowy piec elektryczny, przyniosły dalsze zwiększenie zatrudnienia.

Najwyższy poziom zatrudnienia w historii Hutniczych Zakładów Ostrowieckich miał miejsce w 1981 roku – załoga liczyła wtedy 17 585 osób. Od tego roku zaczęła się redukcja pracowników.

W 1982 roku, w związku z przejściem części załogi na wcześniejsze emerytury, zatrudnienie zmalało o 1 445 osób.

Rozpoczęty w 1980 roku okres strajków lat 1980-1981, późniejszy etap stanu wojennego i jego następstwa oraz rozpoczęta w 1989 roku transformacja systemowa, spowodowały znaczne zmiany w funkcjonowaniu przemysłu hutniczego w Ostrowcu Świętokrzyskim. Rozpoczęły się pierwsze, większe zwolnienia z pracy. W lutym 1990 roku zanotowano 300 osób poszukujących pracy, a w kwietniu już ponad 1 000 osób. W celu pomocy bezrobotnym rozpoczęło w Ostrowcu działalność Rejonowe Biuro Pracy.

Proces restrukturyzacji Huty „Ostrowiec” zapoczątkowany został w 1989 roku przez nowe kierownictwo przedsiębiorstwa i związki zawodowe. Na początku były to zmiany w strukturze organizacyjnej, zarządzaniu i zatrudnieniu, bez zmian w strukturze własności.

W 1992 roku (19 kwietnia) podjęta została przez Ministerstwo Przemysłu i Handlu decyzja o wszczęciu postępowania do podziału dużego dotychczas przedsiębiorstwa. Z Huty wydzielono sześć nowych podmiotów gospodarczych. Największe z nowo utworzonych przedsiębiorstw to Zakład Hutniczo-Przetwórczy – Huta „Ostrowiec” P.P. i Przedsiębiorstwo Produkcyjno Wdrożeniowe – „Zakłady Ostrowieckie” P.P. Przedsiębiorstwa te zostały w 1994 roku przekształcone w spółki akcyjne.

Stan zatrudnienia w tych firmach w latach 1992-1999 przedstawia tabela 5. W tym okresie zmniejszyło się ono prawie o 100%, zwiększając tym samym liczbę bezrobotnych w Ostrowcu Świętokrzyskim.

Tabela 5: Zmiany zatrudnienia w największych przedsiębiorstwach przemysłowych Ostrowca Świętokrzyskiego w latach 1993-1999

Rok	Huta „Ostrowiec” S.A.	„Zakłady Ostrowieckie” S.A.
1992	5139	1484
1999	2789	727

Zródło: Gemser A., „Zakłady Ostrowieckie” S.A. i proces ich restrukturyzacji. Praca dyplomowa. Wydział Ekonomiczny WSBiP, Ostrowiec Świętokrzyski 2000.

W Ostrowcu występują obecnie duże trudności w znalezieniu pracy i powiększa się liczba bezrobotnych. Stopa bezrobocia w powiecie ostrowieckim w 2000 roku wyniosła 22,7%, a na koniec 2001 roku – 25,8%. Powiat ten charakteryzował się największą dynamiką wzrostu bezrobocia (3,1%) w porównaniu ze wszystkimi powiatami województwa świętokrzyskiego (tabela 3).

Jak wynika z doświadczeń Ostrowca Świętokrzyskiego, głównym źródłem wysokiego bezrobocia była restrukturyzacja gospodarki, liberalizacja cen, likwidacja dotacji i zadłużenie, spowodowane zmianą oprecenowania kredytów, nazywane w żargonie „pułapką Balcerowicza”.

Okres samodzielnej działalności Huty „Ostrowiec” S.A. potwierdził przypuszczenia, że obciążenia finansowe z lat poprzednich nie pozwalają na racjonalne gospodarowanie. Nie pomogły przekształcenia własnościowe z przedsiębiorstwa państwowego w spółkę akcyjną. Zastosowane w Hucie metody organizacji i zarządzania, polegające na podziale dużego zakładu, w przeciwieństwie do praktyki wielkich międzynarodowych koncernów charakteryzujących się wysoką koncentracją, nie zdały w praktyce egzaminu. Huta „Ostrowiec” S.A. boryka się ciągle z wieloma problemami. Trudne rynki zbytu, duża konkurencja, wysokie koszty produkcji, utrudniają rozwój przedsiębiorstwa i zwiększenie zatrudnienia w mieście dotkniętym wysokim poziomem bezrobocia.

Prywatyzacja i restrukturyzacja przedsiębiorstw państwowych wprowadziła rynkowe kryteria w zatrudnieniu, ale nie rozwiązała problemu przedsiębiorstw. W latach 1990-1992 powstała duża liczba nowych podmiotów gospodarczych, które jednak nie zapewniają wystarczającej liczby miejsc pracy. Występują nadal bariery w zatrudnieniu bezrobotnych, czego przykładem może być sytuacja na rynku pracy w Ostrowcu Świętokrzyskim.

Zagrożenie bezrobociem w Ostrowcu Świętokrzyskim byłoby zapewne jeszcze większe, gdyby nie różnego rodzaju formy przedsiębiorczości. Znaczna część bezrobotnych wyjeżdża za granicę w celach zarobkowych, głównie do prac sezonowych. W mieście powstało wiele nowych podmiotów gospodarczych, np.: pierwsza w Ostrowcu Świętokrzyskim

wyższa uczelnia – WSBiP, zakłady produkcyjne, jak zakład materiałów budowlanych Weber Terranova, duże sklepy, banki, stacje benzynowe. Zwiększono zatrudnienie w ramach prac publicznych i interwencyjnych.

Niekorzystna sytuacja na rynku pracy, w tym wysoki poziom bezrobocia, wynikają nie tylko z błędów politycznych i metod zarządzania, ale również z obiektywnych uwarunkowań, do których można zaliczyć między innymi:

1. bezrobocie w małych miastach rozpoczęło się wraz z ograniczeniem nadmiernego zatrudnienia w przemyśle i trudną jego sytuacją w okresie transformacji. Jako pierwsi w kolejności zostali zwolnieni pracownicy użytkujący gospodarstwa rolne, zwiększając poziom ukrytego bezrobocia agrarnego;
2. występujące na przemian wyżej i niżej demograficzne spowodowały znaczny wzrost ludności w wieku produkcyjnym. Wyż demograficzny stanowią współcześnie osoby młode, mające największe trudności w znalezieniu pracy;
3. polski rynek pracy jest mało mobilny, co związane jest z sytuacją ekonomiczną, mieszkaniową i tradycjami. Brak mieszkań, a także wysokie ceny ich zakupu i wynajmu, skomplikowane przepisy, powodują małą ruchliwość i trudności w przemieszczaniu się siły roboczej.

OCZEKIWANIA POLAKÓW ZWIĄZANE Z AKTYWNOŚCIĄ ZAWODOWĄ, W PERSPEKTYWIE PROCESU INTEGRACJI Z UNIĄ EUROPEJSKĄ

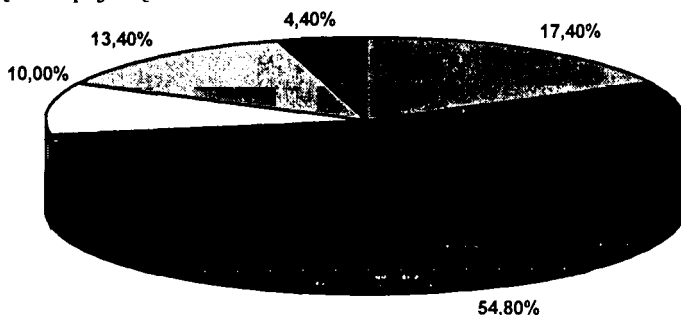
Proces wstąpienia Polski do Unii Europejskiej jest strategicznym celem krajowej polityki zagranicznej. Upatruje się w nim wiele korzyści ekonomicznych i pozaekonomicznych dla rozwoju Polski. Jednocześnie z drugiej strony przystąpienie Polski do Unii będzie niewątpliwie wymagać wiele wysiłku ze strony całego społeczeństwa, gospodarstw domowych, czy pojedynczych konsumentów.

W celu poznania stosunku Polaków do zjednoczenia z Unią Europejską, a także przewidywanego wpływu tego procesu na wiele sfer życia, w tym również na rynek pracy, w ramach realizacji pracy doktorskiej w 2000 roku, w Katedrze Organizacji i Ekonomiki Konsumpcji SGGW przeprowadzono badanie ankietowe. Badanie objęło populację 500 osób pochodzących z dużego miasta (Warszawa), średniego miasta (Ostrowiec Świętokrzyski) oraz ze wsi (województwo małopolskie i podlaskie).

Wyniki badań własnych pokazały, że respondenci byli zwolennikami wejścia Polski do Unii Europejskiej, bowiem ponad 1/2 ogółu gospodarstw

domowych (54,80%) była „raczej zwolennikami” tego procesu, a około 1/5 gospodarstw (17,40%) okazało się „zdecydowanymi zwolennikami” akcesji (wykres 2).

Wykres 2: Stosunek gospodarstw domowych do procesu integracji Polski z Unią Europejską

■ zdecydowanie tak ■ raczej tak □ brak zdania □ raczej nie ■ zdecydowanie nie

Źródło: M. Kosicka - badanie własne.

Eurooptymistami były częściej osoby pochodzące z dużego miasta, młodsze, legitymujące się wyższym poziomem wykształcenia i posiadające lepszą sytuację ekonomiczną.

Proces integracji z Unią Europejską był postrzegany przez badaną populację z koniecznością przemian wielu sfer życia, w tym również rynku pracy i aktywności zawodowej. Wyniki badań pokazały, że ponad ¾ respondentów (77,00%) oczekuje, po dokonaniu akcesji z Unią, zmian w obecnej sytuacji na rynku pracy w Polsce. Natomiast 14,40% osób nie przewiduje jakichkolwiek zmian, a prawie 8,60% respondentów nie ma wyrobionego zdania w tej kwestii.

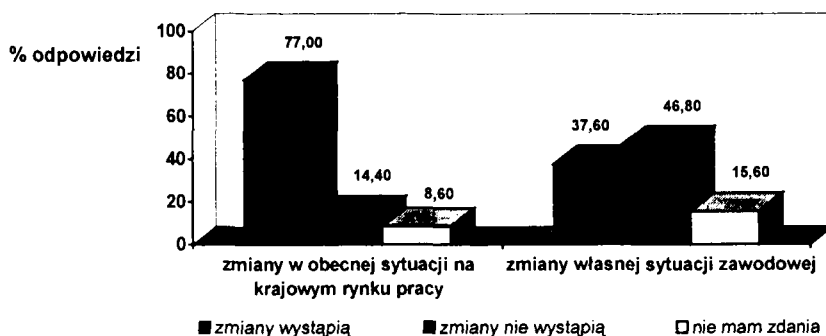
W świetle analizy danych stwierdzono, że opinie Polaków dotyczące zmian na rynku pracy w Polsce po integracji z Unią Europejską były determinowane jedynie wiekiem badanych. I tak, osoby młodsze w wieku 18-24 lata (84,81%) i w wieku 25-34 lat (80%), częściej niż pozostali respondenci oczekiwali zmian na rynku pracy po integracji Polski z Unią Europejską. Wśród najczęściej oczekiwanych przez respondentów zmian wymieniano:

- możliwości podejmowania pracy przez Polaków w krajach Unii Europejskiej (43,51%); odpowiedzi takie relatywnie częściej wskazywały osoby młodsze, legitymujące się wyższym poziomem wykształcenia oraz pochodzące z dużej aglomeracji miejskiej;

- trudności w znalezieniu pracy ze względu na większe wymagania pracodawców (33,93%); obawy tego typu mieli najczęściej respondenci z zawodowym i podstawowym poziomem wykształcenia, mieszkający w średnim mieście;
- wzrost bezrobocia (28,54%); bezrobocia obawiali się głównie mieszkańcy średnich miast oraz osoby w wieku powyżej 35 roku życia; emeryci i renciści oraz osoby młodsze nie przewidywały wzrostu bezrobocia po wejściu Polski do Unii;
- trudności w zachowaniu obecnie posiadanej pracy (22,26%); przewidywania takie były częstsze wśród osób ze średnim poziomem wykształcenia, mieszkających na wsi lub w mieście średniej wielkości.

Na prawdopodobny wzrost bezrobocia zwróciła uwagę ponad ¼ badanych. Bezrobocie, które pojawiło się wraz ze zmianami politycznymi i społeczno-gospodarczymi, stało się trwałym elementem polskiej rzeczywistości. Utrzymuje się ono na wysokim poziomie i jest jednym z głównych problemów społecznych.

Wykres 3: Porównanie opinii respondentów na temat przewidywanych zmian na krajowym rynku pracy i zmian własnej sytuacji zawodowej, które mogą wystąpić po dokonaniu integracji Polski z Unią Europejską (%)

Źródło: M Kosicka - badanie własne.

Proces integracji Polski z Unią Europejską oraz wszelkie jego następstwa były postrzegane przez respondentów odmiennie z perspektywy ogólnej kraju i jednostkowej obywatela, bowiem znacznie rzadziej respondenci oczekiwali zmian we własnej sytuacji zawodowej niż na krajowym rynku pracy (wykres 3).

Z prezentowanych przez respondentów opinii wynika, że prawie dwukrotnie mniej osób widziało w procesie integracji przyczynę wystąpienia zmian we własnej sytuacji zawodowej, niż w przypadku zmian dokonanych na rynku pracy w skali globalnej. Zmian we własnej sytuacji zawodowej nie przewidywała prawie ½ badanej populacji (46,8%).

Opinie dotyczące przewidywanych, w kontekście zjednoczenia Polski z Unią, zmian aktualnej sytuacji zawodowej badanej populacji nie były istotnie statystycznie warunkowane determinantami socjoekonomicznymi. Niemniej jednak biorąc pod uwagę środowisko zamieszkania respondentów, stwierdzono, że ½ osób mieszkających w dużym mieście (51,3%), relatywnie częściej, niż pozostała część populacji formułowała opinie, że nie przewiduje zmian we własnej sytuacji zawodowej w przyszłości. Respondenci mieszkający na wsi (39,35%) częściej natomiast oczekiwali zmian w tym zakresie.

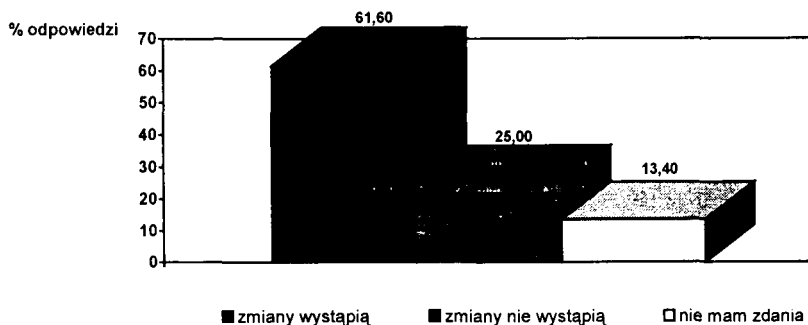
Wśród przewidywanych zmian, dotyczących własnej sytuacji zawodowej respondenci stwierdzali, że:

- przewidują konieczność podnoszenia kwalifikacji zawodowych (36,75%);
- przewidują konieczność przekwalifikowania się (17,67%);
- obawiają się utraty pracy (17,31%);
- przewidują wzrost dochodów z pracy (16,25%);
- przewidują spadek dochodów z pracy (7,42%);
- przewidują awans zawodowy (4,60%).

Płaca jest specyficzną formą dochodu z pracy. Dochody z niej stanowią jedno z najważniejszych źródeł służących do zaspokojenia potrzeb człowieka. W związku z tym należałoby oczekiwać, że w okresie po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej, pełnoletni obywatele będą oczekiwali zmian uzyskiwanych dochodów za swoją pracę. Dochody te w przyszłości powinny być porównywalne z innymi krajami Unii.

Analizując wyniki badań własnych, można znaleźć chociaż częściowe uzasadnienie wyżej przytoczonego stwierdzenia. W opinii ponad ½ badanej populacji (61,6%) po dokonaniu integracji z Unią Europejską, prawdopodobnie zmianie ulegną dotychczasowe płace w Polsce. Jedynie ¼ respondentów (25%) nie przewidywała jakichkolwiek zmian w tym zakresie, a 13,4% badanych nie miało zdania na ten temat (wykres 4).

Wykres 4: Opinie na temat zmian w płacach po dokonaniu integracji Polski z Unią Europejską

Źródło: M Kosicka - badanie własne.

Respondenci, oczekując w następstwie wstąpienia do Unii zmian dotychczasowych płac w Polsce, przewidywali najczęściej, iż płace wzrosną, ale ich poziom będzie nadal niższy w porównaniu z płacami uzyskiwanymi w krajach Unii Europejskiej (40,32%). Dla prawie 32% osób płace wzrosną, ale tylko w przypadku niektórych stanowisk. Mniej niż 1/5 badanych (15,48%) była zdania, iż płace wzrosną do poziomu płac w krajach Unii, a około 9,35% badanych przewidywało, że płace będą nadal na niższym poziomie w porównaniu z unijnymi. Jedynie 2,9% respondentów stwierdziło, że po procesie integracji płace w Polsce nie ulegną zmianie.

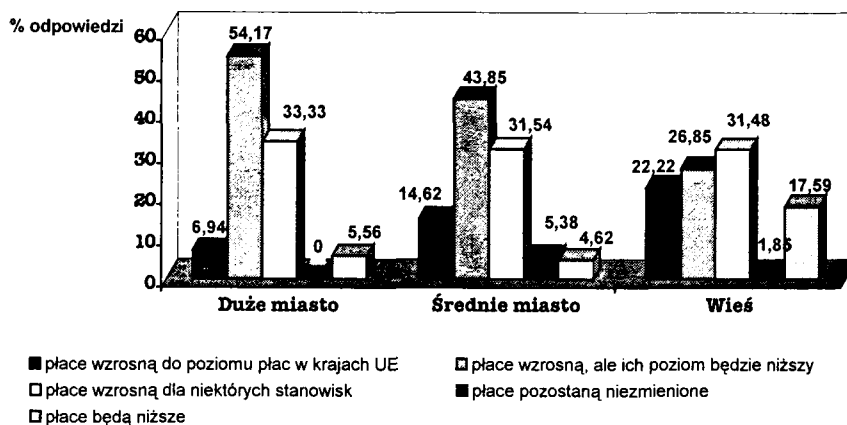
Opinie badanej populacji na temat zmian dotychczasowych płac były w sposób istotny statystycznie determinowane wpływem wielu czynników o charakterze socjoekonomicznym. Wśród nich największą istotność statystyczną wykazały między innymi:

- subiektywna ocena ogólnego poziomu zaspokojenia potrzeb gospodarstw domowych respondentów ($r = 0,3345$; $p < 0,05$);
- miejsce zamieszkania ($r = 0,2900$; $p < 0,05$);
- subiektywna ocena stopnia zadowolenia z obecnej sytuacji ekonomicznej gospodarstwa domowego ($r = 0,2128$; $p < 0,05$);
- wysokość miesięcznego dochodu netto przypadająca na jednego mieszkańca gospodarstwa domowego ($r = - 0,1348$; $p < 0,05$).

Przeprowadzona analiza statystyczna materiału źródłowego pozwoliła na stwierdzenie, że im wyższe były oceny ogólnego poziomu zaspokojenia potrzeb w gospodarstwach domowych oraz zadowolenie z aktualnej sytuacji ekonomicznej własnych gospodarstw domowych, tym częściej występowało przekonanie, że integracja z Unią Europejską będzie miała wpływ na zmianę dotychczasowych płac.

Miejsce zamieszkania miało również istotny wpływ na opinie respondentów o zmianie płac po integracji Polski z Unią Europejską (wykres 5). Ponad ½ badanych z dużej aglomeracji (54,17%) prognozowała, że nastąpi wzrost płac w kraju, ale pomimo tego ich poziom będzie wciąż niższy od poziomu płac w krajach Unii Europejskiej.

Wykres 5: Przewidywania respondentów na temat zmian dotychczasowych płac po akcesji z Unią Europejską, w zależności od miejsca zamieszkania (%)

Źródło: M Kosicka - badanie własne.

Podsumowując uzyskane wyniki stwierdzono, że większość badanych oczekuje po procesie akcesji zmian na rynku pracy. Przy czym Polacy po przystąpieniu do Unii w mniejszym stopniu oczekują zmiany we własnej sytuacji zawodowej niż w ogólnej sytuacji na rynku pracy w kraju. Są jednak świadomi faktu, że w nowych realiach socjo-ekonomiczno-politycznych liczyć się będą przede wszystkim wysokie kwalifikacje zawodowe, stąd prawie 1/3 spośród respondentów wskazało na konieczność podnoszenia swoich kwalifikacji w przyszłości.

BIBLIOGRAFIA:

- Analiza i ocena sytuacji na rynku pracy w województwie świętokrzyskim w 2001 roku*, Wojewódzki Urząd Pracy w Kielcach, marzec 2002.
- Eurostat Yearbook 2002*, The statistical guide to Europe. European Commission.

- Frenkel L., Rosner A. (1997): *Problem zatrudnienia i bezrobocia ludności wiejskiej a perspektywy przemian strukturalnych w rolnictwie*. IRWiR – PAN, Warszawa.
- Gemser A. (2000): *Zakłady Ostrowieckie S.A. i proces ich restrukturyzacji*. Praca dyplomowa, Wydz. Ekonomiczny, WSBiP, Ostrowiec Świętokrzyski.
- Kabaj M. (1995): *Elementy programu przeciwdziałania bezrobociu* (W:) Auleytner J. (red.) *Polityka społeczna, stan i perspektywy*, WSP-TWP, Warszawa.
- Kosicka M. (2002): *Uwarunkowania poziomu zaspokojenia potrzeb gospodarstw domowych w perspektywie integracji Polski z Unią Europejską*. Praca doktorska wykonana w Katedrze Organizacji i Ekonomiki Konsumpcji SGGW, Warszawa.
- Kotasiak W. (red), (1997): *Ostrowiec Świętokrzyski – monografia historyczna miasta*, Wydawnictwo Muzeum Historyczno - Archeologiczne w Ostrowcu Świętokrzyskim.
- Krakowiak L. (2001): *Wpływ bezrobocia na sytuację samotnych matek w Ostrowcu Świętokrzyskim i próby organizacji pomocy*. Praca dyplomowa, Wydz. Ekonomiczny, WSBiP, Ostrowiec Świętokrzyski.
- Lampart A. (2002): *Problem bezrobocia w małych miastach. Gmina Połaniec - studium przypadku*. Praca dyplomowa, Wydz. Ekonomiczny, WSBiP, Ostrowiec Świętokrzyski.
- Modras J. (2000): *Proces integracji Polski z Unią Europejską na przykładzie HUTY „Ostrowiec” S.A.*, Praca dyplomowa, Wydz. Ekonomiczny, WSBiP, Ostrowiec Świętokrzyski.
- Rocznik Statystyczny RP 1990-2001*, GUS, Warszawa.
- Socha M., Sztanderska U. (2002): *Strukturalne podstawy bezrobocia w Polsce*, PWN, Warszawa.
- Szczekocki P. (2000): *Poczucie tożsamości bezrobotnych mężczyzn w warunkach transformacji ustrojowej w świetle badań w Tarnobrzegu*. Praca dyplomowa, Wydz. Ekonomiczny, WSBiP, Ostrowiec Świętokrzyski.